

Etika a etická výchova v zrcadle evropského školství

PhDr. Bc. Zuzana Svobodová, PhD.

Etika a výuka

Témata

- **Etika – co znamená?**
- **K historii školství v Evropě**
- **Současný stav výuky etiky v Evropě**
- **Výběr školy – volba filosofické
koncepce výuky**
- **K obsahu výuky etiky**
- **Příklady pojetí etické výchovy**
- **K některým klíčovým textům**
- **K diskuzi nad etickou výchovou**

CO je cílem při etické výchově a vzdělávání?

JAKÉ CESTY vedou k tomuto cíli?

JAKÉ MOŽNOSTI máme na cestě k cíli?

JAKÉ PŘEKÁŽKY musíme překonávat?

Východiska

- **terminologie**

ethídzó: navykám, učím, navádím, zvykám (si)

to ethos: zvyk, obyčej, mrav

ethó: svojím, dle svého zvyku, obyčejně

to ethisma: navyknutí, navedení, zvyk

to ethnos: svojet', svojina; množství sobě navzájem zvyklé; tovaryšstvo, spolek, sbor, zástup druhů; rod, národ; lid; stav; hejno; stádo; roj (včel)

to éthos: svá, vlastní, obvyklá místa (pastvy), sídla, vlast, zvyklost, obyčej; mrav, povaha, myšlení, smýšlení; podle Aristotela vzor mravního jednání

(**to etos:** rok, rok co rok, rok po roku)

K vývoji *educatio* & *religio*

První fáze

- Proměna významu *educatio*: Nedělní prázdeň – ř. *SCHOLÉ* (l. *otium*) se stává školou, tj. přípravou pro praktický život, v němž zaneprázdněnost – ř. *ASCHOLIA* (l. *negotium*).
- Proměna významu *religio*: *Religio* se stává znamením **občanské příslušnosti**.

Druhá fáze

- *Religio* a *educatio* chrámové školy
- *Religio* a *educatio* občanské/státní školy

Příklady přerodu „nové“ školy (1)

- Francie

Školy vedené řeholními společenstvími → Francouzská revoluce
(1789, uzavření)

1790 občanská ústava

1791 učitel i kněz je nucen přísahat na ústavu

1801 Konkordát (otevření, „svobodné“ školy – s výukou náboženství)

od 80. let 19. století vznikají „neutrální“ školy státní (veřejné).

9.12.1905 - oddělení církve od státu, které znamenalo také oddělení
církve a školy a na primární školy se dostává etika a laická etická
výchova

1968 - od toho roku se neučila ve Francii etická výchova (*la morale*)

2008 - několik řádků oficiálních *Instrukcí* podpořilo výuku EV

v současnosti se vede diskuze o podobě EV

Příklady přerodu „nové“ školy (2)

- Nizozemí

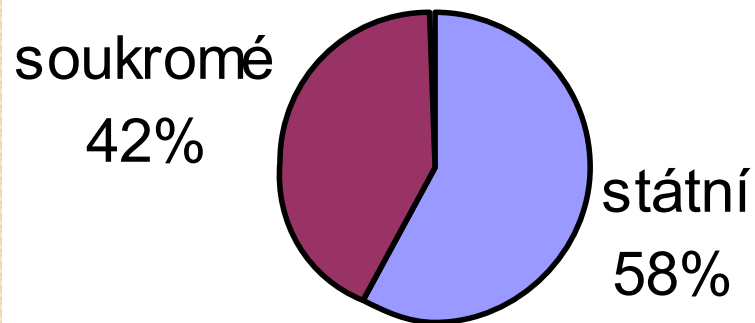
R. 1857 zákon povolující existenci katolických škol, stát je však nedotuje.

Od r. 1920 stát přispívá stejnou měrou na školy státní

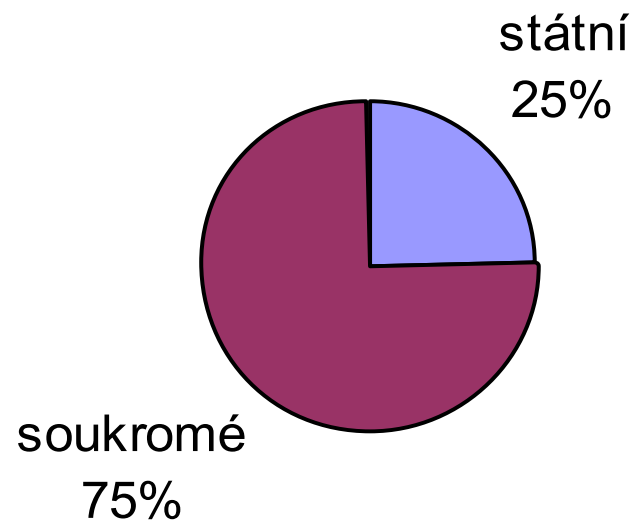
Nizozemí

Rozložení počtu učitelů ve školství

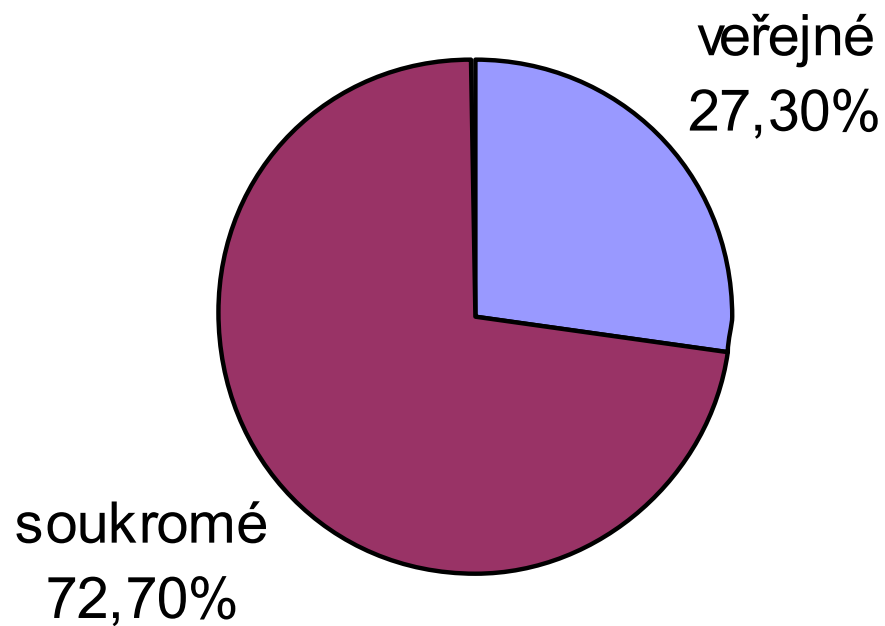
1920

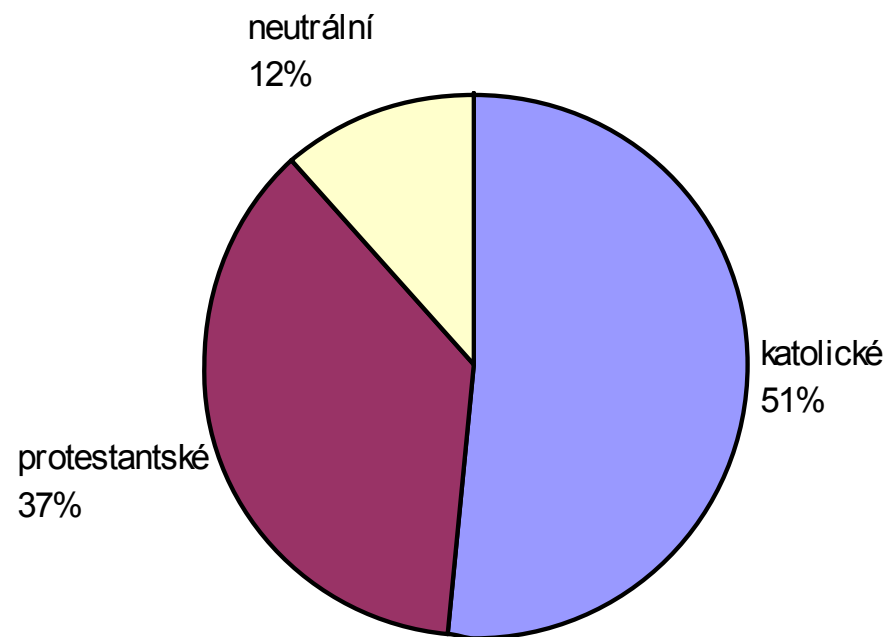
1960

Nizozemí: 1980

Soukromé školství

Příklady přerodu „nové“ školy (3)

- Belgie

Do r. 1842: o vzdělání pečovala rodina, církve a soukromí učitelé.

Od r. 1842: obecní školy s povinnou výukou náboženství.

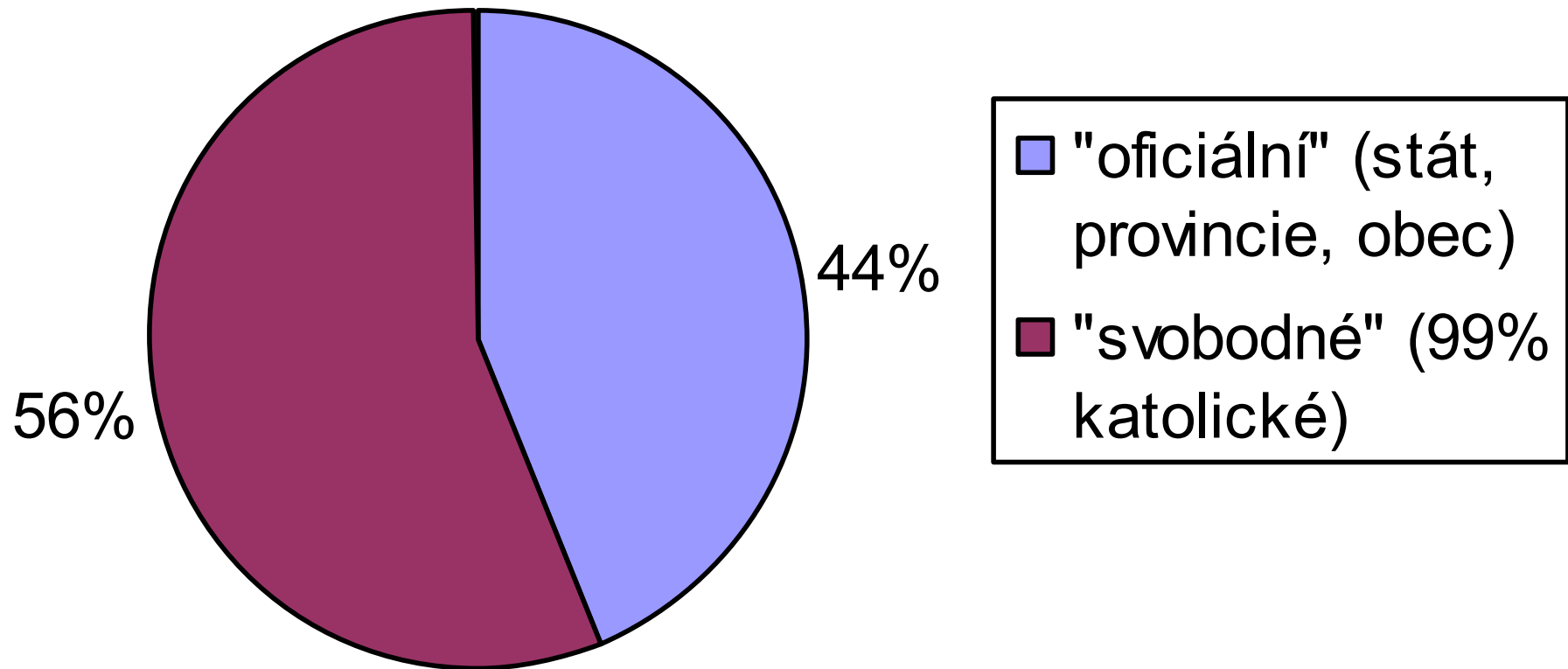
R. 1879: zákonem vyučování náboženství v obecních školách zakázáno, nepřiznána „chudinská podpora“.

R. 1895: na obecních školách povolena výuka náboženství.

R. 1975: v zákoně pojem „pluralistická škola“.

Belgie

rozložení pracovníků ve školství

Příklady přerodu „nové“ školy (4)

Německo

K počátkům:

Do r. 1918 (úředně) obecná škola je **náboženská**

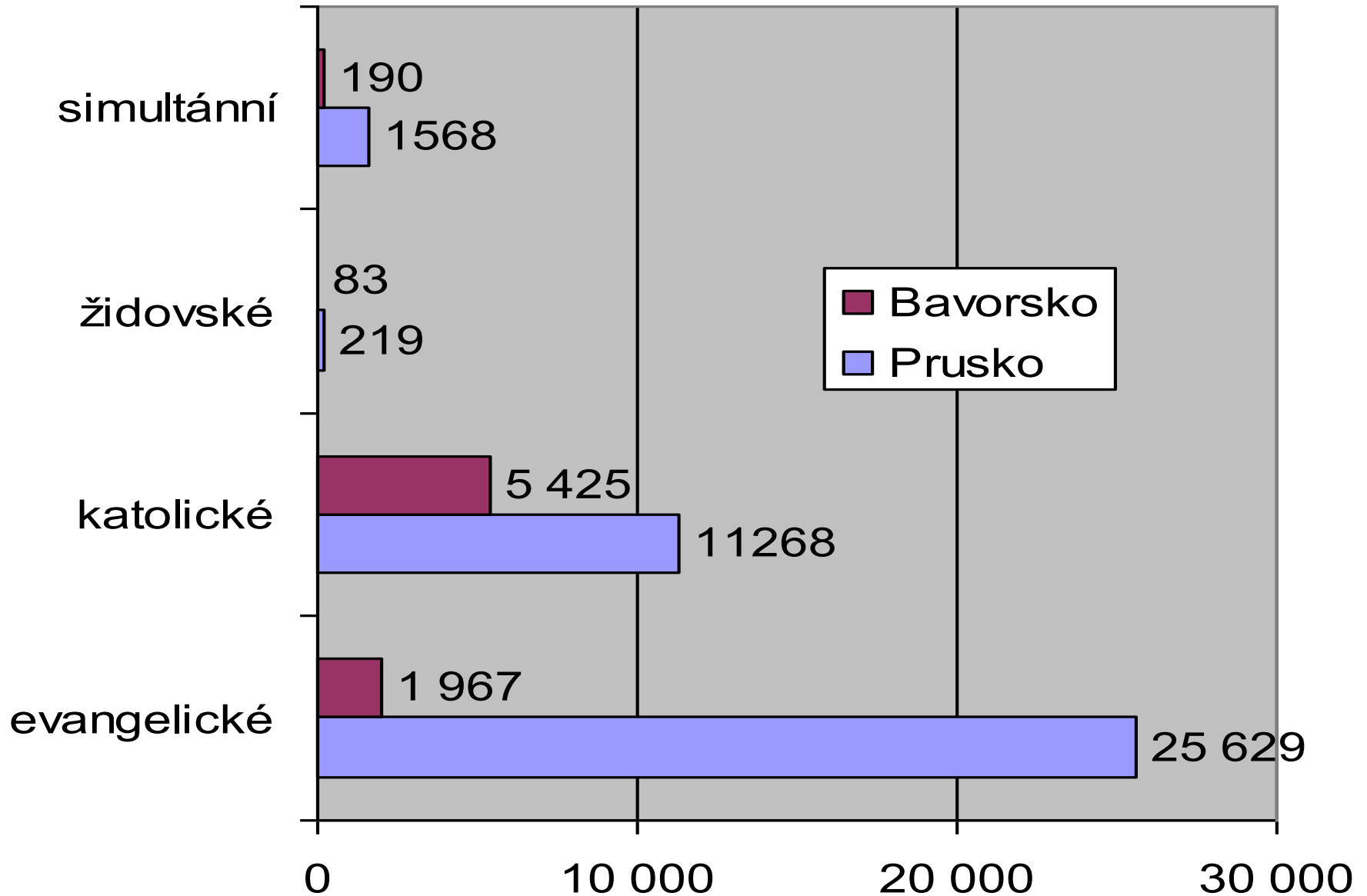
R. 1918 ministerský výnos, jímž se ponechává výuka náboženství, ale odstraňuje se její zkoušení, modlitby, sledování účasti na bohoslužbách a přijímání svátostí.

Biskupové se ihned stavějí proti snaze zavést namísto náboženství morálku (mravouku) a výsledkem je:

1.4.1919 odvolání ministerského výnosu.

	evangelické	katolické	židovské	simultánní
■ Bavorsko	1 967	5 425	83	190
■ Prusko	25 629	11268	219	1568

Školy v Německu (1909-1911)

Katolické školy v Německu dnes

- 872 katolických škol
 - 25% v Bavorsku
 - 23% v Severním Westfálsku
 - po 12% v Baden-Württembersku a v Dolním Sasku
- 27% katolických škol je dívčích
- 4% katolických škol je chlapeckých

data ze šk. r. 2006/7

Příklady přerodu „nové“ školy (5)

- Anglie

Od r. 1689 povolena pouze protestantská výchova, odhalení katoličtí učitelé trestáni. Od r. 1902 státní školství nábožensky neutrální, povoleny školy církevní (po splnění podmínek byly financovány státem a obcí).

Školské zákony: 1944, 1988 (Stálé poradní výbory pro náboženskou výchovu)

V r. 2005 bylo 9,5% školní populace v katolických školách, kde 70% žáků a 62% učitelů jsou katolického vyznání. (CEEC, 2008)

Příklady přerodu „nové“ školy (6)

- Kanada

Farské (církvní) denní školy, **Kanadský katechismus** – program pro základní školy podobný protestantským učebním osnovám.

New Foundland a Labrador: **Všechny základní a střední školy církevní**, 3 denominační výbory: letniční, římskokatolický a integrovaný, **celé postředoškolské vzdělávání je necírkevní.**

Cíl náboženského vzdělávání:

- **kritické chápání náboženství**
- **ocenění individuální a sociální důležitosti náboženství**
- **osobní poučení prostřednictvím uvážení velkých hodnot náboženství**

USA

- Školy státní (neutrální) a soukromé (s možností výuky náboženství). Kolem r. 1920 se výuky náboženství účastní polovina všech dětí. Všechny snahy o zakázání církevních škol nakonec prohlášeny za protiústavní, s důrazem na to, že **dítě není tvorem státu, ale jeho vychovatelé mají práva a povinnosti svobodné a odpovědné volby pro výchovu.**

České země

V r. 1921 je ještě na školách obecních i občanských větší počet učitelů hlásících se ke křesťanské víře než bezvěrců. Malým školským zákonem se však škola stává „bezkonfesijní“ – náboženství není vyučovacím předmětem a je zavedena občanská nauka a etika. Církevní školy se zrušily. Církev mohly vyučovat náboženství soukromě mimo školu, ale i taková výuka byla pod státním dozorem.

Současný stav katolických škol

Ve světě více než

120 000 katolických škol

1000 katolických vysokých škol

→ stále největší celosvětová vzdělávací síť

Belgie: 58% školáků v církevních školách – prvenství v Evropě (68% ve vlámské Belgii, 50% ve francouzské Belgii, celkem více než 1 150 000 žáků, více než 3 250 katolických škol)

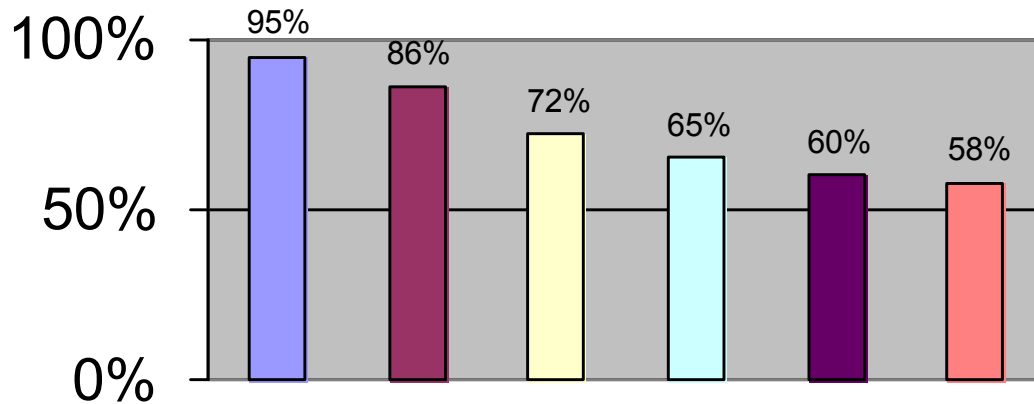
Irsko: 30%

Skotsko: 21%

Francie, Španělsko : 20% školáků v církevních školách

Bělorusko, Bulharsko, Finsko a Island nemají katolické školy.

Důvody pro katolickou školu

- lepší sledování studia žáků
- žáci si osvojí křesťanský smysl života
- osobnost dítěte je víc respektovaná
- děti získávají větší smysl pro odpovědnost
- lepší prostředí (učitelé, spolužáci)
- lepší informovanost o dětech

Pramen: N. Fontainův průzkum (80. léta 20. století)

Zuzana Svobodová: Etika a etická výchova v zrcadle evropského školství

Náboženství a etika v dnešní škole

- Příklady zemí **s povinnou výukou předmětu náboženství/etika** (na státních školách):

Velká Británie, Malta, Lucembursko, Německo, Irsko, Belgie (58% školáků v církevních školách - prvenství v Evropě), Holandsko, Rakousko, Norsko, Španělsko, Lichtenštejnsko, Polsko, Itálie, Řecko, Finsko, Dánsko, Portugalsko, Kypr, Litva, Rumunsko, Slovensko, Maďarsko, Lotyšsko.

- Příklady zemí, **kde se nevyučuje povinný předmět náboženství/etika**:

Česká republika, Estonsko, Francie (ovšem 20% školáků v církevních školách), Slovinsko, Švédsko.

Zdroj: Eurydice 2003, Statistika Evropské komise pro katolické vzdělávání z r. 2000/2001.

Příprava učitelů náboženství a etiky v České republice

- Teologické fakulty – aprobace „Učitel náboženství a etiky“: HTF UK, TF JU, ...
- Pedagogické fakulty + Etické fórum (pro učitele etiky/etické výchovy).
- Jiná vysokoškolská příprava; *Zákon o pedagogických pracovnících* (190/2004 Sb., ve zn. zák. č. 383/2005 Sb.), § 14: pro učitele náboženství je povinností magisterské studium teologické nebo pedagogické zaměřené na přípravu učitelů náboženství, nebo magisterské studium v pedagogických nebo společenských vědách a bakalářské studium zaměřené na přípravu učitelů náboženství, nebo doplňkové vzdělání pro učitele náboženství.

ETIKA A KONKRÉTNÍ VÝUKA V ČESKÉ REPUBLICE

- ✓ Rámcový vzdělávací program pro gymnázia otevřel možnost výuky etické výchovy jako doplňujícího vzdělávacího oboru od roku 2007
- ✓ Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy (PhDr. Miroslava Kopicová), kterým se změnil Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, ze dne 16.12.2009 (účinnost od 1.9.2010): nový doplňující vzdělávací obor s názvem Etická výchova

Etika a konkrétní výuka v České republice

- občanská nauka
- základy společenských věd
- filosofie
- etická výchova
- Čím mohou učitelé etické výchovy pomoci v oblasti vzdělávání a výchovy?

ETIKA A KONKRÉTNÍ VÝUKA V ČESKÉ REPUBLICE

Jaké kompetence jsou v českém systému etické výchovy vyhlíženy?

V charakteristice vzdělávacího oboru Etická výchova (EV) v rámcovém vzdělávacím programu pro základní školy je možné seskupit žádané kompetence například do pěti skupin, přičemž je možné shrnout: první dvě skupiny se týkají výhradně jedince, třetí se týká také jedince, přičemž se předpokládá jeho komunikace s druhými, čtvrtá se týká schopnosti komunikace s lidmi v širším slova smyslu a pátá se týká vztahu s přírodou.

:

ETIKA A KONKRÉTNÍ VÝUKA V ČESKÉ REPUBLICE

□ *vytvoření si pravdivé*

sobě samém má být p

□ *tvorivé řešení každ*

problémů)

□ *samostatné pozorování s následným kritickým posouzením a vyvozením závěrů pro praktický život, schopnost formulace svých názorů a postojů na základě vlastního úsudku s využitím poznatků z diskuze s druhými a zároveň respekt k hodnotám, názorům a přesvědčení jiných lidí i kritické vnímání vlivu vzorů při vytváření vlastního světonázoru*

□ *sociální dovednosti, které jsou zaměřeny nejen na vlastní prospěch, ale také na prospěch jiných lidí a celé společnosti, správné způsoby komunikace, schopnost vcítit se do situací ostatních lidí, navázání a udržování uspokojivých vztahů a schopnost účinné spolupráce*

□ *pochopení základních environmentálních a ekologických problémů a souvislostí moderního světa*

Jsou tyto oblasti dostačující?

**System
etické výchovy a vzdělávání
v Evropských školách
(Schola Europaea)**

K současnému stavu Evropských škol (EE)

- Jednotlivé školy v systému Schola Europaea:
 - Německo
 - [Frankfurt](#)
 - [Karlsruhe](#)
 - [Munich](#)
 - Belgie
 - [Brussels I](#)
 - [Brussels II](#)
 - [Brussels III](#)
 - [Brussels IV](#)
 - [Mol](#)
 - Španělsko
 - [Alicante](#)
 - Itálie
 - [Varese](#)
 - Lucembursko
 - [Luxembourg 1](#)
 - [Luxembourg 2](#)
 - Nizozemí
 - [Bergen](#)
 - Velká Británie
 - [Culham](#)

K historii a stavu současné etické výchovy a vzdělávání v Evropských školách

- program výuky předmětu NEKONFESNÍ ETIKA pro primární cyklus z roku 1978
- program výuky předmětu NEKONFESNÍ ETIKA pro sekundární cyklus z roku 1998
- program výuky předmětu NEKONFESNÍ ETIKA pro primární cyklus z roku 2002

Tři charakteristické vlastnosti předmětu *nekonfesní etika* v EE

1. Uvědomění si specifčnosti předmětu oproti jiným systémům výuky (neobvyklost, nezkušenost) → v osnovách dostatečně volný prostor pro uzpůsobení
2. Výhradní zaměření na žáka, učitel moderátorem diskuze (instruktor, iniciátor aktivit), předmětem „univerzální hodnoty“ aplikované v stále širším kontextu, od více k méně obvyklým problémovým situacím
3. Filosofický přístup – otevřenost, v rámci výukových hodin nezasahování do soukromého života

Cílem: žák, který se zapojuje do osobního hledání

- svého místa a své úlohy v rodině, skupině, ve společnosti
- hodnot a principů, které vedou jeho činy, myšlenky, životní volby;
- odpovědí na (celoživotní) existenciální otázky

Prostředky k naplnění cíle výuky

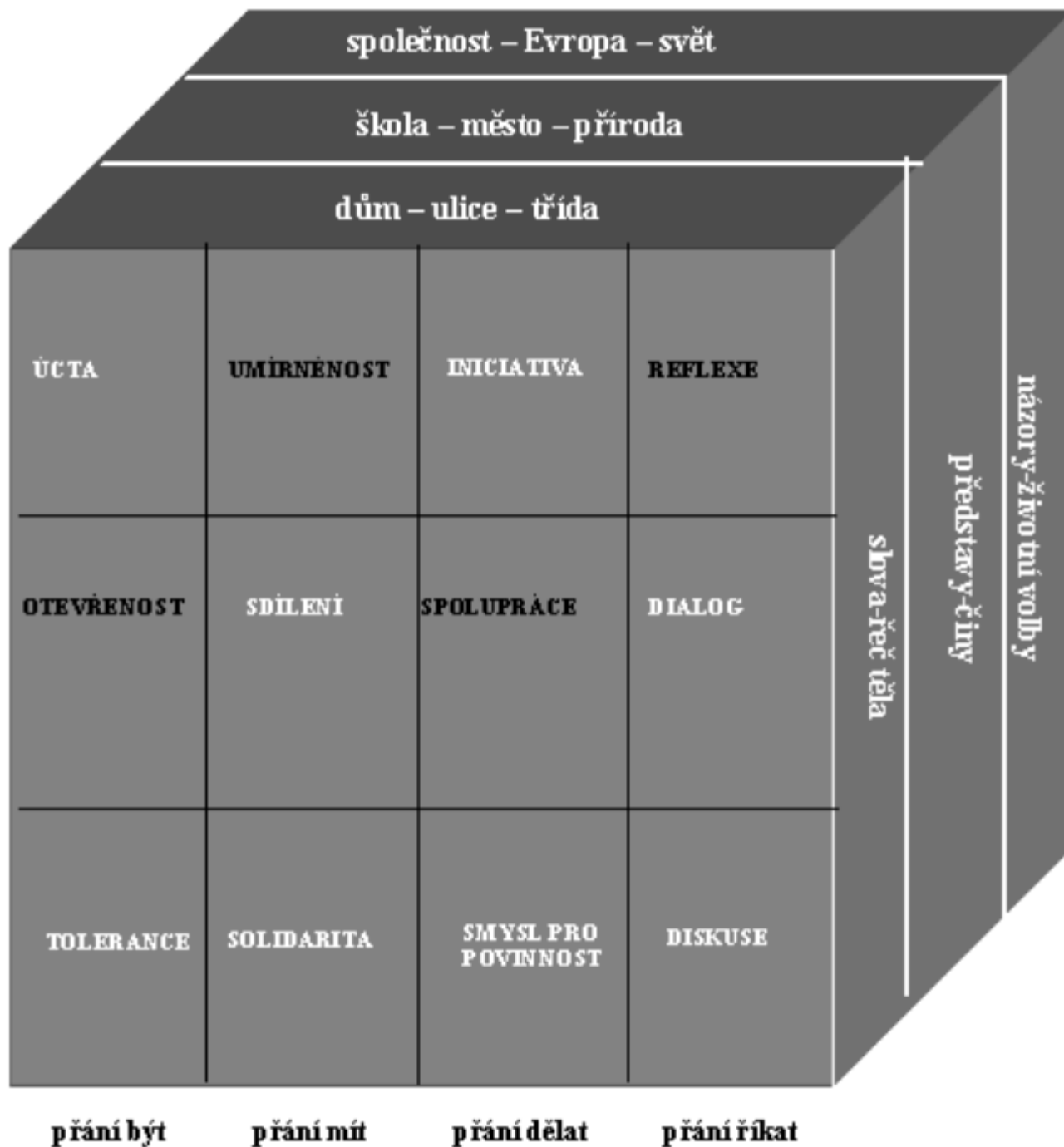
- reflexe zažitých či zmíněných situací;
- uvážené vyjadřování vlastních názorů, pozorné naslouchání názorům ostatních;
- objevování pozitivního chování a pozitivních hodnot;
- převádění hodnot do konkrétního chování, přístupů a slovního vyjadřování;
- uplatňování respektu k právům náležejícím každé živé bytosti;
- účast na humanitárních a ekologických akcích souvisejících se současnými událostmi;
- uvědomování si sounáležitosti se společenstvím
- objevování významu svátků, jejich rituálů a symboliky
- zájem o tradice a vyznání jiných společenství a kultur;
- vytváření osobnosti prostřednictvím toho, co dává životu smysl

vís-à-vís vlastní osobnost

vís-à-vís rodina/přátelé

vís-à-vís neznámí

Tři fáze výuky z didaktického hlediska

- Stimulace zájmu o téma – zasazení do kontextu (střídání oblastí: zažité / viděné a slyšené / přečtené)
- Analýza – identifikace principu, práva, hodnoty (prezentace, debata, průzkum, projekt)
- Finalizace – různé formy předvedení toho, co bylo pochopeno (osobní výtvor, výstava, představení)

Obecná pravidla pro výuku etiky v EE

- Program postaven na každodenním životě, společenských událostech, na výročních oslavách a na aktuálních událostech
- Témata je třeba prezentovat ve formě problémových situací

Základní náměty témat pro 1. ročník

	doma	venku	ve škole
Materiální potřeby	Hra doma	Hra venku	Dělení se o věci
Emocionální potřeby	Hledání pomoci	Rozhovor se sousedem	Hledání přátel
Bezpečnost	Povědomí o nebezpečích existujících doma	Povědomí o nebezpečích existujících venku	Používání vybavení třídy
Zdraví	Jíst vše	Jíst venku	Ochutnávání
Úcta k životu	Péče o domácí zvíře	Pěstování rostlin	Vycitění přání a potřeb ostatních.
Úcta k ostatním	Projevování citu	Přijímání skutečnosti, že lidé v sousedství jsou různí	Naslouchání jiným žákům ve třídě

Základní náměty témat pro 2. ročník

	doma	venku	ve škole
Materiální potřeby	Domácí práce	Vážít si veřejných prostor	Vzájemné půjčování věcí
Emocionální potřeby	Vyjadřování radosti a lítosti	Vědět, na koho se lze v sousedství obrátit	Práce ve skupině
Bezpečnost	Zůstávání doma o samotě	Předvídání nebezpečí venku (na ulici)	Rozpoznávání nebezpečného chování ve třídě
Zdraví	Respektování pravidel: stolování, denní režim...	Volba oblečení	Otevírání oken ve třídě
Úcta k životu	Zaopatření domácích zvířat během prázdnin	Postarat se o zvíře nalezené na ulici	Pěstování rostlin ve třídě
Úcta k ostatním	Cit pro vhodnou komunikaci	Respektování mezí a mantinelů hry	Rozpoznávání vlastních chyb

Základní náměty témat pro 3. ročník

	ve škole	v obci/ ve městě	v přírodě
Materiální potřeby	Vzájemné půjčování věcí	Používání veřejné dopravy	Boj proti plýtvání přírodními zdroji
Emocionální potřeby	Řešení konfliktů	Využívání nabídky mimoškolních aktivit	Uvědomování si přírody a dobrého pocitu v ní
Bezpečnost	Pochopení školních pravidel a jejich respektování	Dodržování dopravních předpisů – pro chodce, cyklisty, atd.	Povědomí o skrytých nebezpečích přírody
Zdraví	Dobré využívání přestávek	Využívání zelených ploch ve městech / obcích.	Naplánování vycházkové / kondiční trasy
Úcta k životu	Zodpovědné chování	Pochopení smyslu zoologických zahrad, cirkusů, delfinárií...	Chápání úlohy lovu zvířat a rybaření v minulosti a v současnosti
Úcta k ostatním	Respektování toho, co říkají a dělají jiní	Pozitivní odezva na sociální a kulturní odlišnosti	Porozumění práci lidí, kteří chrání přírodu a venkov

Základní náměty témat pro 4. ročník

	ve škole	v obci/ ve městě	v přírodě
Materiální potřeby	Sdílení prostoru na hřištích, chodbách, atd.	Rozlišování mezi veřejnými a soukromými službami	Ochrana přírodních zdrojů
Emocionální potřeby	Povědomí o vlastních silných i slabých stránkách	Znalost míst, kde se člověk cítí dobře	Porovnání různých způsobů vítání ročních období a loučení se s nimi
Bezpečnost	Navrhování opatření pro lepší bezpečnost ve škole	Chápání a oceňování práce bezpečnostních složek	Posuzování vlastních schopností a přání žít v přírodě
Zdraví	Přiměřené využívání školních zdravotních služeb	Vědět, jak přivolat lékařskou pomoc	Poznávat, jak může příroda přispívat k lepšímu zdraví lidí
Úcta k životu	Zaujímat postoje k využívání zvířat pro...	Zaujímat postoje k přítomnosti zvířat ve městě – psi, holubi	Aktivní účast na ochraně ohrožených druhů zvířat
Úcta k ostatním	Seznamování se s Úmluvou o právech dítěte		Chápání toho, že různost kultur neznamená nadřazenost či podřadnost

Základní náměty témat pro 5. ročník

ve společnosti

**Materiální
potřeby**

Vymezení vlastního přístupu vůči konzumní společnosti

**Emocionální
ptřeby**

Posuzování důležitosti mít v každém životním období rodinu a přátele

Bezpečnost

Různé mechanismy sociální solidarity: pojištění, nezaměstnanost

Zdraví

Poukázání na rizika závislosti (videohry, televize, drogy)

Úcta k životu

Posuzování způsobů podpory a pomoci handicapovaným osobám

**Úcta
k ostatním**

Odsuzování rasistického a sexistického chování

v Evropě (EU)

Rozpracování hlavních myšlenek, které spojují členské státy EU

Oceňování možnosti žít v míru

Vyhledávání příkladů právních předpisů EU v oblastech výroby

potravin, hraček, přístrojů, léků, atd.

Úcta k životu a tradicím

Porozumění fungování demokratické společnosti

v celosvětovém měřítku

Objevování různých názorů na sdílení bohatství

Účast v akcích pořádaných ve prospěch spolupráce a rozvoje

Hodnocení činnosti mezinárodních humanitárních organizací ve vztahu k aktuálním událostem

Porovnání názorů na život a smrt v různých společnostech

Seznámení se s principy Deklarace lidských práv

Hodnocení žáků v předmětu nekonfesní etika v EE

Kompetence uzpůsobené osnovám ke sledování úrovně aktivního zapojení jednotlivých žáků, hodnotí se křížkem ve čtyřškálové stupnici (2krát ročně):

- **1. ročník**
 - pozitivně se začleňuje do skupiny
 - sleduje okolní svět a začíná klást otázky
 - v příbězích rozezná dobré a špatné jednání
- **2. ročník**
 - pozorně a s respektem naslouchá ostatním
 - chápe pravidla každodenního života
 - poslouchá příběhy a srovnává je s reálnými životními situacemi
- **3. ročník**
 - dokáže se ztotožnit s ostatními
 - chápe důvody pro respektování života
 - vnímá skrytý smysl příběhů, vyobrazení a postav
 - chápe význam oslav a tradic
- **4. ročník**
 - vyjadřuje svůj názor tolerantně a konstruktivně
 - posuzuje chování podle přijatých norem
 - chápe, jak oslavy připomínají klíčové momenty v rámci společenství
 - začíná přemýšlet o základních aspektech života
- **5. ročník**
 - uznává právo každého na svobodu projevu, jednání a svědomí
 - analyzuje současné události podle přijatých norem
 - analyzuje hlubší smysl předepsaného textu
 - přijímá odpovědnost za své jednání

Očekávané kompetence v předmětu nekonfesní etika v systému Evropských škol (Schola Europaea, École Européenne)

- 1. ročník**
 - pozitivně se začleňuje do skupiny
 - sleduje okolní svět a začíná klást otázky
 - v příbězích rozezná dobré a špatné jednání
- 2. ročník**
 - pozorně a s respektem naslouchá ostatním
 - chápe pravidla každodenního života
 - poslouchá příběhy a srovnává je s reálnými životními situacemi
- 3. ročník**
 - dokáže se ztotožnit s ostatními
 - chápe důvody pro respektování života
 - vnímá skrytý smysl příběhů, vyobrazení a postav
 - chápe význam oslav a tradic

Očekávané kompetence v předmětu nekonfesní etika v systému Evropských škol (Schola Europaea, École Européenne)

- 4. ročník** vyjadřuje svůj názor tolerantně a konstruktivně
posuzuje chování podle přijatých norem
chápe, jak oslavy připomínají klíčové momenty v rámci
společenství
začíná přemýšlet o základních aspektech života
- 5. ročník** uznává právo každého na svobodu projevu, jednání a
svědomí
analyzuje současné události podle přijatých norem
analyzuje hlubší smysl předepsaného textu
přijímá odpovědnost za své jednání

CO je cílem při etické výchově a vzdělávání?

JAKÉ CESTY vedou k tomuto cíli?

JAKÉ MOŽNOSTI máme na cestě k cíli?

JAKÉ PŘEKÁŽKY musíme překonávat?

PhDr. Bc. Zuzana Svobodová, PhD.

Etika a výuka

<http://filosofie-vychovy.cz>